

І.В. Клименко, здобувач
С.П. Ніколаєва, здобувач

Житомирський державний технологічний університет

БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК У СИСТЕМІ ДОГОВІРНОГО ПРОЦЕСУ ЩОДО ЛІЗИНГОВИХ ОПЕРАЦІЙ: ОРГАНІЗАЦІЙНІ ПОЛОЖЕННЯ

(Представлено д.е.н., проф. Олійник О.В.)

Обґрунтовано особливості формування положень договору лізингу у взаємозв'язку з системою бухгалтерського обліку. Розроблено моделі договірної процедури, що дозволило ідентифікувати матеріальні, фінансові та документальні потоки лізингової угоди.

Ключові слова: лізинг, договір, бухгалтерський облік.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Діяльність лізингових компаній – це складний процес, що містить у собі ряд економічних операцій, які пов'язані із застосуванням відповідних норм права. Це пов'язано з тим, що лізингові операції, які є основним видом діяльності лізингових компаній, пов'язані зі складанням багатосторонніх договорів, які забезпечують інтереси багатьох учасників господарських відносин. Залежно від ефективності договірної процедури визначається якість лізингових послуг, що надаються лізинговими компаніями, й, відповідно, зростають обсяги таких послуг. Все це, в свою чергу, впливає на визначення місця лізингової компанії на ринку фінансових послуг. Так, зокрема, Українське об'єднання лізингодавців щоквартально складає рейтинг лізингових компаній, основним критерієм якого виступають розмір лізингового портфеля та вартість активів, переданих в лізинг. В таблиці 1 наведений рейтинг компаній за вартістю переданих у лізинг активів.

Таблиця 1

*Рейтинг лізингових компаній
за вартістю переданих активів в 1 кварталі 2013 року*

№ з/п	Лізингова компанія	Активи ¹ , млн. грн	Питома вага, %
1	ІЛФ	323,37	28,61
2	Райфайзен лізинг Аваль	173,95	15,39
3	ОТП Лізинг	170,86	15,12
4	УніКредітЛізинг	119,88	10,61
5	Порше Лізинг Україна	116,20	10,28
6	ALD Automotive / Перша лізингова компанія	85,72	7,58
7	VAB Лізинг	35,32	3,13
8	AVIS Україна	33,00	2,92
9	Ленд-Ліз	25,19	2,23
10	Автоприват	18,17	1,61
11	Ілта	15,00	1,33
12	ВФС Україна	4,70	0,42
13	Сканія Кредіт Україна	4,30	0,38
14	Автокредіт Плюс	2,56	0,23
15	Євро Лізинг	1,89	0,17
Разом		1130,13	100,00

За таких умов діяльність лізингових компаній повинна бути направлена на підвищення свого рейтингу, що обумовлює необхідність збільшення обсягів лізингових угод, що, в свою чергу, вимагає підвищення ефективності договірної процедури та налагодження ефективного взаємозв'язку з системою обліку.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми договору лізингу та його місця в системі бухгалтерського обліку піднімалися в дослідженнях вітчизняних та зарубіжних вчених, серед яких:

© І.В. Клименко, С.П. Ніколаєва, 2013
Н.Тітова, М.Долинська, Т.Проценко, В.Устюкова, М.Шарова, І.В. Гончарова, В.Шарова, І.В. Гончарова, В.Хобта, які досліджували правові аспекти

¹ Вартість активів, переданих в лізинг протягом першого кварталу 2013 року

договору лізингу та Н.Н. Внукова, Б.Д.-К. Гаврилишин, К.В. Кабаніхіна, О.Г. Луб'яницький, В.І. Міщенко, О.В. Ольховиков, Н.Г. Слав'янська, В.К. Ляшенко, Е.С. Кабатова, К.Г. Сусанян, К.С. Редхед, Г.А. Хименский, С.Т. Х'юс, О.К. Яновський, які піднімали питання впливу договору на економічні та облікові особливості лізингових операцій.

Викладення основного матеріалу дослідження. Відносини між суб'єктами лізингу регулюються Цивільним кодексом України, Законом України «Про фінансовий лізинг» та укладеним відповідно до них договором лізингу. Договір лізингу є надзвичайно ефективним засобом у механізмі регулювання ринкових відносин. Так, на думку російського дослідника А.Н. Кіркорова, «...методи управління фінансами лізингової компанії відрізняються від методів управління фінансами промислового підприємства, що реалізує епізодично інвестиційні проекти. У лізингової компанії вся діяльність зосереджена виключно на інвестиційних проектах та управлінні ними. Більше того, управління портфелем лізингових договорів істотно відрізняється від роботи з портфелем кредитних угод або портфелем цінних паперів. Управління договірним портфелем лізингових компаній – складна управлінська задача. Справа в тому, що ні у кредитній діяльності, ні у роботі з цінними паперами немає операцій з основними засобами та такого істотного впливу ПДВ, податку на прибуток та курсових різниць» [1, С. 3].

Діяльність лізингових компаній в Україні протягом останніх 6 років (2007–2013 рр.) спрямована на збільшення обсягів лізингових операцій й, відповідно, кількості лізингових договорів. Протягом 6 років спостерігається неоднозначна тенденція щодо обсягів лізингових угод в Україні, що обумовлено політичними, економічними та правовими чинниками. Проте лізингова діяльність, все ж таки, займає значне місце щодо фінансових та матеріальних потоків в економіці країни (табл. 2).

Таблиця 2

Вартість та кількість укладених та діючих лізингових угод протягом 2007–2013 років

Період	Укладені лізингові угоди				Діючі лізингові угоди			
	К-ть	АП ²	Вартість	АП	К-ть	АП	Вартість	АП
1	2	3	4	5	6	7	8	9
1 квартал 2007	1835		755,10		9491		4,60	
2 квартал 2007	2143	308,00	6161,70	5406,60	11167	1676,00	9,70	5,10
3 квартал 2007	2049	-94,00	4990,00	-1171,70	13382	2215,00	14,60	4,90
4 квартал 2007	3248	1199,00	4970,90	-19,10	15102	1720,00	20,20	5,60
1 квартал 2008	3066	-182,00	2451,30	-2519,60	13966	-1136,00	21,70	1,50
2 квартал 2008	2647	-419,00	3595,20	1143,90	18199	4233,00	25,90	4,20
3 квартал 2008	2707	60,00	2805,70	-789,50	18680	481,00	29,50	3,60
4 квартал 2008	1346	-1361,00	1130,40	-1675,30	17586	-1094,00	28,50	-1,00

Закінчення табл. 2

1	2	3	4	5	6	7	8	9
1 квартал 2009	566	-780,00	829,80	-300,60	20917	3331,00	28,20	-0,30
2 квартал 2009	1034	468,00	573,20	-256,60	19236	-1681,00	28,60	0,40
3 квартал 2009	829	-205,00	561,00	-12,20	18718	-518,00	29,30	0,70
4 квартал 2009	578	-251,00	502,40	-58,60	16490	-2228,00	27,20	-2,10
1 квартал 2010	886	308,00	708,50	206,10	18465	1975,00	28,60	1,40
2 квартал	948	62,00	727,90	19,40	20627	2162,00	28,40	-0,20

² АП – абсолютний приріст

2010								
3 квартал 2010	1298	350,00	1332,17	604,27	19534	-1093,00	28,70	0,30
4 квартал 2010	1963	665,00	2200,01	867,84	19573	39,00	30,50	1,80
1 квартал 2011	1843	-120,00	1274,01	-926,00	19945	372,00	29,20	-1,30
2 квартал 2011	2668	825,00	2768,04	1494,03	18258	-1687,00	31,90	2,70
3 квартал 2011	2828	160,00	4400,50	1632,46	18823	565,00	34,50	2,60
4 квартал 2011	3567	739,00	2885,20	-1515,30	19281	458,00	33,60	-0,90
1 квартал 2013	3671	104,00	2769,60	-115,60	20093	812,00	33,50	-0,10
2 квартал 2012	2552	-1119,00	6749,40	3979,80	21672	1579,00	39,70	6,20
3 квартал 2012	2330		3432,40		21675		44,10	
4 квартал 2012	2273		1757,4		22010		41,50	
1 квартал 2013	2209		1725,2		22456		41,30	

Наведений аналіз вказує, що лізингові компанії оперують значними обсягами фінансових ресурсів, що, в свою чергу, обумовлює збільшення рівня ризиків діяльності. Значним інструментом управління ризиками та зменшення їх негативних наслідків для лізингової компанії є налагодження ефективної системи договірних взаємовідносин, що потребує удосконалення інформаційного та нормативного забезпечення договірного процесу.

Основні проблеми, пов'язані з договором лізингу та обліковим відображенням операцій щодо його застосування полягають в тому, що лізингодавці зіштовхнулись з цілою низкою нових проблем, таких як стрімке зростання простроченої дебіторської заборгованості та необхідність масового вилучення предметів лізингу. При цьому, чинне законодавство не сприяє реальному стягненню заборгованості за лізинговими платежами, збитків лізингодавців та поверненню переданого в лізинг майна, оскільки законодавством, для забезпечення прав лізингодавця, передбачено тільки право вимагати повернення лізингоодержувачем майна у випадках, передбачених законодавством і договором лізингу. Однак, як показує практика, якщо лізингоодержувач не погоджується віддати предмет лізингу добровільно, практично єдиним способом повернути його залишається судовий процес, мінімальний термін якого становить 6–7 місяців, а, оскільки, лізингоодержувач має право оскаржити рішення суду першої інстанції, подавати зустрічні позови, судовий розгляд може затягнутися на роки. До його закінчення лізингоотримувач можливо припинить свою діяльність, реалізує активи, на які можна звернути стягнення, а предмет лізингу буде приведений у непридатний стан для експлуатації.

Разом з тим, як показує аналіз нормативно-правових актів та арбітражної практики з досліджуваної проблеми (табл. 3), у цивільному законодавстві, регулюючому лізинг, є прогалини та протиріччя, що ускладнюють його практичне застосування.

Таблиця 3

Судові рішення щодо спорів з питань договору лізингу

Регіон/область	Кількість	ПВ ³ , %	Регіон	Кількість	ПВ, %
АР Крим	27,00	0,59	Одеська	325,00	7,15
Вінницька	68,00	1,50	Полтавська	28,00	0,62
Волинська	27,00	0,59	Рівненська	66,00	1,45
Дніпропетровська	136,00	2,99	Сумська	19,00	0,42
Донецька	908,00	19,98	Тернопільська	14,00	0,31
Житомирська	43,00	0,95	Харківська	205,00	4,51

³ ПВ – питома вага

Закарпатська	25,00	0,55	Херсонська	52,00	1,14
Запорізька	88,00	1,94	Хмельницька	33,00	0,73
Івано-Франківська	50,00	1,10	Черкаська	47,00	1,03
Київська	72,00	1,58	Чернівецька	21,00	0,46
Кіровоградська	112,00	2,46	Чернігівська	37,00	0,81
Луганська	109,00	2,40	м. Київ	1569,00	34,52
Львівська	221,00	4,86	м. Севастополь	104,00	2,29
Миколаївська	139,00	3,06	Разом	4545,00	100,00

Наведені дані вказують на зростання судових спорів з приводу недотримання умов договору лізингу. Аналіз історії правового регулювання лізингових відносин свідчить, що правова регламентація лізингу носить багаторівневий характер, тобто лізингові правовідносини регулюються як законами, так і підзаконними актами. Така регламентація має плюси і мінуси. Крім того, вона наочно показує значимість даного фінансового механізму для економіки країни. Позитивною стороною подібної багаторівневості можна вважати великий масштаб правового регулювання лізингових правовідносин у цілому як інвестиційного механізму, а негативною – конкретизацію правового регулювання в окремих підзаконних актах і відсутність такої регламентації в законах, а часто й невідповідності між регламентацією окремих аспектів лізингових правовідносин у законах і підзаконних актах (табл. 4).

Таблиця 4

Нормативне регулювання договору лізингу: кількісний аналіз

Вид документа	Кількість	Вид документа	Кількість
Кодекс	7	Розпорядження	173
Закон	108	Наказ	195
Постанова	658	Інші	1550
Указ	37	Разом	2728

Основними нормативними актами в сфері регулювання лізингових відносин є Господарський кодекс України (ст. 292), Цивільний кодекс України (§ 6 гл. 58), а також Закон України «Про фінансовий лізинг» від 16 грудня 1997 р. № 723/97-ВР (в редакції Закону від 11 грудня 2003 р.). Крім того, оскільки операції фінансового лізингу вважаються фінансовими послугами, на них поширюються вимоги Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» від 12 липня 2001 р. № 2664-Ш та відповідних підзаконних нормативних актів. Серед підзаконних актів, що регулюють відносини лізингу, доцільно зазначити Порядок використання коштів державного бюджету, що спрямовуються на придбання вітчизняної техніки й обладнання для агропромислового комплексу на умовах фінансового лізингу та заходи щодо операцій фінансового лізингу, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 10 грудня 2003 р. № 1904, Порядок використання коштів державного бюджету, що виділяються на надання кредитів для здійснення операцій з фінансового лізингу авіаційної техніки, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 14 квітня 2004 р. № 469, а серед відомчих – Наказ Міністерства України у справах науки і технологій «Про затвердження нормативних актів щодо порядку фінансування інноваційних проектів» від 3 березня 1998 р. № 59, яким, зокрема, було затверджено Примірний договір фінансового лізингу та Примірний інноваційний договір, що передбачає застосування фінансового лізингу. Митне оформлення об'єктів лізингу (оренди), що переміщуються через митний кордон України, здійснюється відповідно до Порядку, затверджений наказом Державної митної служби України від 16 лютого 2000 р. № 83. Крім того, лізингові відносини, що складаються під час морських перевезень, регулюються спеціальним нормативним актом – Кодексом торговельного мореплавства України (глави 2 розділу VI).

У ст. 806 Цивільного кодексу України зазначається, що за договором лізингу одна сторона (лізингодавець) передає або зобов'язується передати другій стороні (лізингоодержувачеві) у користування майно, що належить лізингодавцю на правах власності і було набуто ним без попередньої домовленості із лізингоодержувачем (прямий лізинг), або майно, спеціально придбане лізингодавцем у продавця (постачальника) відповідно до встановлених лізингоодержувачем специфікацій та умов, на певний строк і за встановлену плату (лізингові платежі).

Все це вимагає пошуку нових ефективних механізмів налагодження договірної процесу між лізингодавцем – лізинговою компанією та лізингоотримувачем. Особливої уваги сьогодні потребує удосконалення договірної політики лізингової компанії щодо її гармонізації з обліковою політикою підприємства та налагодження договірної процесу відповідно до системи бухгалтерського обліку лізингової компанії.

Ю.Б. Слободяник та Ю.О. Хоменко зазначають, що «одним з найпоширеніших у світовій практиці способів технічного оснащення і оновлення основних засобів суб'єкта господарювання виступає лізинг. Це складна синтетична форма господарських зв'язків, що містить у собі елементи купівлі–продажу, кредиту, оренди, прокату, продажу на викуп. Популярність лізингу як форми посередництва на ринку об'єктів капітального інвестування пояснюється можливістю для лізингоодержувача відмовитися від банківського кредитування з одночасною економією обігових коштів підприємства, розширенням сфери діяльності, освоєнням нових сегментів ринку для виробника (постачальника) предмета лізингу та розвитком інфраструктури ринку за рахунок мережі обслуговуючих підприємств» [2, С. 155].

Таким чином, лізинг варто розглядати як комплексний правовий інститут, що складається з норм різних галузей права, основу якого складають цивільно-правові норми, які, однак, тісно пов'язані з нормами фінансового, податкового, митного та адміністративного законодавства. Це, в свою чергу, вказує на те, що лізингова угода включає в себе комплекс господарських операцій, що потребують облікового відображення у лізинговій компанії. Залежно від економічного змісту господарської операції, яка є проміжним або кінцевим результатом лізингової угоди та її правової природи, що обумовлюється положеннями договорів, які супроводжують лізингову угоду, визначаються особливості відображення таких господарських операцій у системі бухгалтерського обліку й, відповідно, їх закріплення в обліковій політиці лізингової компанії.

Договір лізингу слід розглядати як особливий, окремий вид договірних зобов'язань. Адже лізинг поєднує в собі елементи, що мають схожість з іншими цивільно-правовими інститутами. Однак істотним є саме те, що ці елементи лише мають схожість з іншими, але такими не є. До договору лізингу застосовують правила, що регулюють договори купівлі–продажу, поставки, найму (оренди), якщо інше не передбачено договором лізингу, законом та іншими нормативно-правовими актами.

А.Н. Кіркорів вказує на те, що «кожна угода лізингової компанії – окремий інвестиційний проект зі складною фінансовою структурою і комплексом взаємопов'язаних довгострокових договорів (середній термін 3–5 р.). Лізингова компанія управляє сотнями таких проектів. У кожному проекті фінансові зобов'язання за багатьма договорами повинні бути збалансовані за грошовими потоками, формуванням доходів і витрат, впливом на фінансовий стан самої лізингової компанії з урахуванням взаємозв'язку різних проектів один на одного» [2, С. 3].

Таким чином, договір лізингу є договором змішаного характеру, що має елементи не тільки договору оренди, але і кредитного договору. За своєю правовою природою договір лізингу є структурно-складним, але єдиним зобов'язанням, яке виникає на підставі двох юридичних фактів: договору купівлі–продажу майна та договору фінансової оренди (лізингу). У рамках виконання своїх зобов'язань за договором лізингу лізингодавець (шляхом укладення договору купівлі–продажу) набуває лізингове майно у конкретного продавця і передає його в тимчасове володіння і користування лізингоодержувач. При цьому, покупець (лізингодавець за договором лізингу) та лізингоодержувач за договором купівлі–продажу лізингового майна разом є однією стороною зобов'язання договору купівлі–продажу. Укладаючи договори купівлі–продажу майна та лізингу, лізингоодержувач і лізингодавець виявляють волю на виникнення єдиного лізингового зобов'язання. Таким чином, виникає множинність осіб на стороні лізингоодержувача.

Наведене вище вказує на те, що лізингові відносини мають складну правову природу. Останнє значною мірою обумовлюється тим, що лізинг об'єктивно знаходиться у прикордонній області суміжних, які перебували у різних комбінаціях, відносин оренди, купівлі–продажу, товарного кредитування, доручення та інших господарських зв'язків (табл. 5).

Таблиця 5

Система договорів лізингової угоди

Вид договору	Договір
Обов'язкові договори – <i>опосередковують передачу майна</i>	- договір купівлі–продажу; - договір поставки об'єкта лізингу; - договір лізингу; - договір трасту; - договір сублізингу
Супутні договори – <i>використання послуг сторонніх осіб щодо залучення фінансових або матеріальних ресурсів</i>	- кредитний договір; - договір доручення; - договір застави; - договір поступки права вимоги третій особі; - договір поруки; - договір гарантії; - договір поступки зобов'язань третій особі

Договори виконання робіт – обслуговування об'єкта лізингу	- договір підряду; - договір технічного обслуговування; - договір капітального ремонту; - договір будівництва; - договір монтажу і налагодження устаткування; - договори на інші види робіт
Договори надання відплатних послуг – фінансове, консультаційне та інші забезпечення лізингової угоди	- договір консультування; - договір перевезення; - договір доручення; - договір страхування; - договір навчання персоналу; - договір комплексного сервісного обслуговування; - договори на інші види послуг

Предметом договору лізингу може бути неспоживна річ, визначена індивідуальними ознаками та віднесена за законодавством до основних фондів. Не можуть бути предметом лізингу земельні ділянки та інші природні об'єкти, єдині майнові комплекси підприємств та їх відокремлені структурні підрозділи (філії, цехи, дільниці).

В предмет договору як угоди необхідно, крім вказівки на об'єкт майбутніх правовідносин, включати і дії з приводу такого об'єкта. Таким чином, предмет договору лізингу утворює два елементи – дії зобов'язаних сторін, а також майно, яке в результаті таких дій має бути передано лізингоотримувачу в тимчасове оплатне володіння і користування для підприємницьких цілей. У зв'язку з цим, особливістю предмета аналізованого договору є те, що він є значно ширшим, порівняно з предметом договору оренди за рахунок дій лізингодавця, оскільки, крім традиційних для орендних зобов'язань дій, включає дії лізингодавця.

Складний характер лізингових угод, що здійснюються в порядку реалізації лізингових схем на основі укладання та виконання як двох, так і багатосторонніх договорів. Всі операції, пов'язані з лізинговою угодою, пропонуємо поділяти на три стадії:

– підготовча стадія – сторони здійснюють підготовчу роботу, що передувала укладенню договорів: вивчається ринок, умови угоди, оформляються заявки, готуються відомості про платоспроможність клієнтів, визначається економічна ефективність проекту тощо;

– організаційна стадія – укладаються договори, об'єкт лізингу поставляється користувачеві;

– експлуатаційна стадія – об'єкт лізингу перебуває у користуванні, виплачуються лізингові платежі до моменту закриття операції з викупом або поверненням майна лізингоодержувачем (табл. 6).

Таблиця 6

Етапи здійснення лізингової угоди

Етап	Характеристика	Документ	Виконавець
Підготовчий	Обґрунтування лізингової угоди, підготовча робота з укладання лізингового договору	1. Заявка на надання майна в лізинг	Лізингоотримувач – лізингодавець
		2. Висновок про платоспроможність лізингоотримувача	Лізингодавець
		3. Наряд замовлення	Лізингодавець – постачальник
		4. Кредитний договір про надання позики (при необхідності залучення позикових коштів для фінансування придбання майна)	Лізингодавець – банк
Організаційний	Юридичне оформлення лізингового договору	1. Договір купівлі–продажу об'єкту лізингу	Лізингодавець – постачальник
		2. Акт приймання об'єкту лізингу	Лізингодавець / постачальник + лізингоотримувач
		3. Договір лізингу	Лізингодавець – лізингоотримувач
		4. Договір про технічне супроводження лізингу	Лізингодавець – лізингоотримувач
		5. Договір страхування	Страхова компанія + Лізингодавець / лізингоотримувач

Експлуатаційні	Відображення лізингових операцій в обліку, сплата лізингових платежів, оформлення відносин з подальшого обслуговування об'єкта лізингу	1. Акт передачі об'єкта лізингу у власність лізингоотримувача при закінченні строку лізингової угоди	Лізингодавець – лізингоотримувач
		2. Договір продовження лізингу або договір купівлі–продажу	Лізингодавець – лізингоотримувач

Таким чином, виходячи з наведеного підходу до етапів лізингової угоди, можна говорити, що лізингова угода є багатооб'єктною системою господарських операцій, яка поєднує в собі як матеріальні, так і грошові потоки, що забезпечуються сукупністю договірних відносин та документальних потоків. Це підтверджується тим, що лізингова угода охоплює ресурсні потоки, зокрема, фінансові, матеріальні, інформаційні, сервісні та функціональні потоки, а також закупівельні, виробничі, розподільчі, інвестиційні. Разом з тим, вагоме значення в лізинговій угоді займає інформаційний потік, що забезпечує синхронність та інтеграцію зазначених потоків.

Особливості та кількість зазначених вище потоків й, відповідно, їх регулювання системою договорів та відображення на рахунках бухгалтерського обліку залежить від кількості учасників лізингової угоди та потреби в залученні ресурсів. Так, зокрема, угода фінансового лізингу може бути як двосторонньою, так і багатосторонньою. Це, в свою чергу, відобразатиметься на рахунках бухгалтерського обліку й, відповідно, зумовлює необхідність відповідної внутрішньої регламентації договірному процесу та облікового відображення.

У договорі лізингу присутні, як мінімум, три суб'єкти лізингової угоди: лізингодавець, лізингоодержувач і продавець, а сторін договору лізингу тільки дві: лізингодавець і лізингоодержувач, оскільки покупець (лізингодавець за договором лізингу) та лізингоодержувач за договором купівлі–продажу лізингового майна, разом є єдиною стороною зобов'язання договору купівлі–продажу. У результаті дослідження цього питання можна дійти висновку про виникнення множинності осіб у зобов'язанні на стороні лізингоодержувача.

Так, згідно зі ст. 4 Закону України «Про фінансовий лізинг» його суб'єктами можуть бути лізингодавець – юридична особа, яка передає право володіння та користування предметом лізингу лізингоодержувачу; лізингоодержувач – фізична або юридична особа, яка отримує право володіння та користування предметом лізингу від лізингодавця; продавець (постачальник) – фізична або юридична особа, в якій лізингодавець набуває річ, що в подальшому буде передана як предмет лізингу лізингоодержувачу; інші юридичні або фізичні особи, які є сторонами багатостороннього договору лізингу. Тобто, у договорі фінансового лізингу мають право брати участь як фізичні, так і юридичні особи незалежно від наявності у них статусу суб'єктів господарської (підприємницької) діяльності (зокрема, органи влади, фізичні особи без статусу суб'єктів підприємницької діяльності тощо). Натомість, у договорі прямого лізингу мають право брати участь лише суб'єкти господарської діяльності, зважаючи на те, що Закон України «Про фінансовий лізинг» не поширюється на відповідні відносини.

Законом України «Про фінансовий лізинг» передбачена особливість стосовно одного з суб'єктів непрямих лізингових відносин – лізингодавця. Ним, відповідно до ст. 4 цього Закону, може бути виключно юридична особа.

Спільна діяльність учасників лізингових відносин, здійснювана сьогодні в порівняно великих масштабах, викликає необхідність в підпорядкуванні. Систему управління лізинговою угодою пропонується розглядати як ієрархію зв'язків і ланок, які здійснюють процеси управління в соціально-економічній системі. При цьому, ті зв'язки, що характеризують систему управління лізинговою угодою, існують у тісній взаємодії з усіма зв'язками соціально-економічної системи. Завдяки цьому з'являється можливість ефективного здійснення процесів управління лізинговою угодою у промисловості.

Виходячи з зазначеного вище, договірні відносини щодо лізингових угод мають вагоме значення у формуванні системи управління лізинговою компанією та організації її інформаційних підсистем, зокрема, бухгалтерського обліку та економічного аналізу. В управлінні господарською діяльністю лізинговими компаніями, крім системи управління лізинговими операціями, існує процес управління ризиками лізингових угод. Ефективність управління ризиками лізингової компанії залежить від організованого механізму взаємодії всіх учасників лізингових відносин. Це пов'язано, в першу чергу, з наявністю в даний час широкого переліку ризиків при структуруванні лізингових угод, що вимагає створення адекватної системи управління ризиками, яка має таку структуру:

- виявлення та агрегування ризиків, на основі даних системи бухгалтерського обліку та інформації про зовнішнє середовище;

- ув'язка виявлених ризиків з ключовими показниками діяльності лізингової компанії, що вимагає розробки відповідного інформаційного забезпечення економічного аналізу на основі даних бухгалтерського обліку;

- розробка методів мінімізації ризиків та системи їх обліково-аналітичного забезпечення, що, в свою чергу, вплине на особливості лізингових операцій та їх відображення в бухгалтерському обліку.

Все це дозволяє говорити про договір лізингу як гарантію того, що:

- з *одного боку*, лізингові компанії будуть надавати ефективний і результативний лізинговий продукт. При цьому, учасники лізингової угоди (лізингоотримувачі) повинні мати певні гарантії в тому, що цей лізинговий продукт буде постійно вдосконалюватися;

- з *іншого боку*, лізингоодержувачі, будуть ефективно використовувати об'єкт лізингу та будуть притримувати його у робочу стані, а також вчасно та в повному обсязі сплачуватимуть лізингові платежі лізинговій компанії.

Крім того, ефективна система договірної політики лізингової компанії є вагомим інструментом управління ризиками, що випливають з лізингових угод. Адже задія підвищення ефективності лізингових угод й, відповідно, якості лізингових продуктів, лізингові компанії взаємодіють з великою кількістю учасників господарських відносин різних галузей економіки, зокрема, промисловістю та виробництвом, а також фінансовим сектором (банківські та небанківські установи – страхові компанії).

Лізингові угоди, зважаючи на залучення багатьох видів та обсягів ресурсів, обумовлюють необхідність договірного закріплення економіко-правових відносин між зазначеними учасниками господарських відносин (рис. 1). Залежно від обсягів та видів наявних у лізингової компанії ресурсів, формується кількість таких учасників. У традиційній лізинговій угоді зазвичай беруть участь: лізингодавець – лізингова компанія, лізингоотримувач, компанія-постачальник – виробник об'єкта лізингу, банк-позичальник, що фінансує лізингову угоду та страхова компанія, яка страхує об'єкт лізингу.

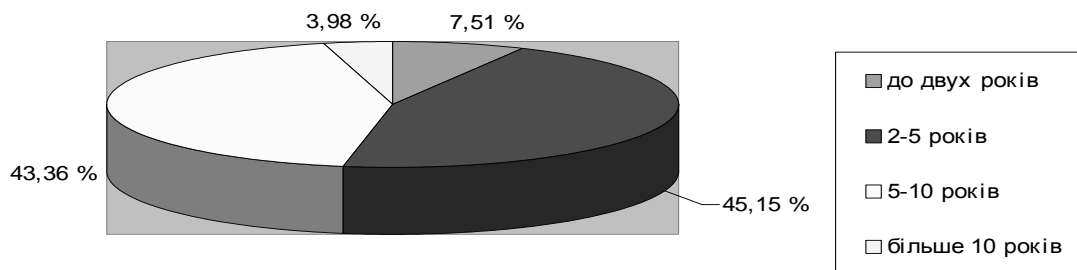

Рис. 1. Вартісний розподіл діючих договорів фінансового лізингу за строком дії на кінець 1 кварталу 2013 р.

На рисунку 1 відображено рух фінансових, матеріальних та документальних потоків лізингової угоди, а також сукупність договорів, пов'язаних з операціями щодо даних потоків, за участі усіх наведених вище суб'єктів господарювання.

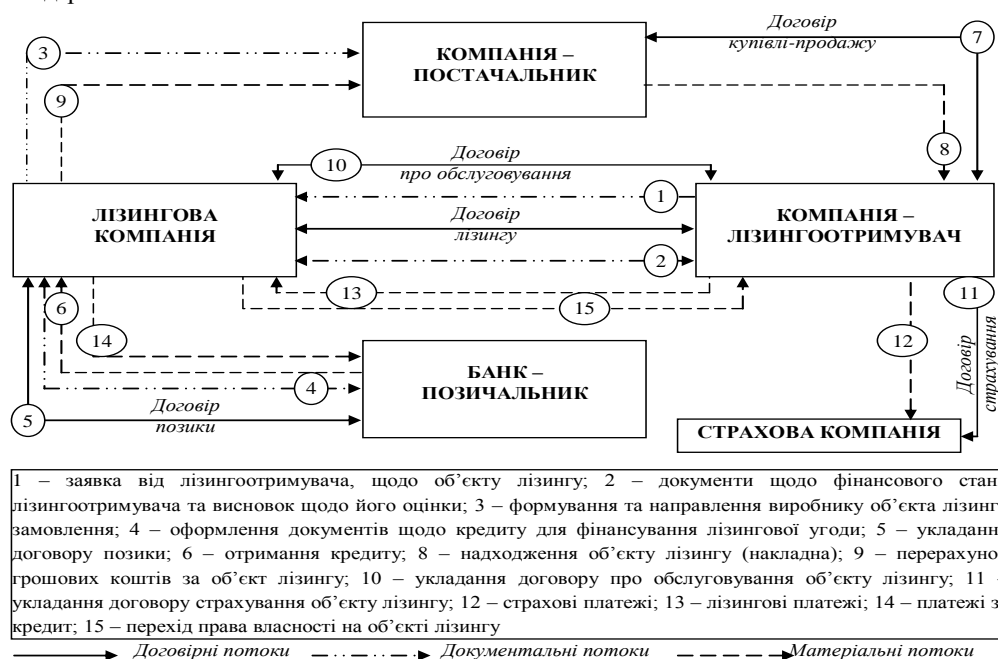

Рис. 2. Обґрунтування документальних та матеріально-грошових потоків лізингової угоди (варіант 1)

Наведений на рисунку 2 механізм взаємодії учасників лізингової угоди дозволяє визначити рух фінансових і матеріальних, документальних та договірних потоків, що, в свою чергу, дозволяє обґрунтувати склад об'єктів бухгалтерського обліку як інформаційного забезпечення управління діяльністю лізингової компанії. Так, можна прослідкувати, що лізингова угода, в якій беруть участь всі наведені вище учасники господарських відносин, має сукупність операцій, що вимагають укладання щонайменше 5 договорів, зокрема:

- **договір купівлі–продажу**, що може укладатися як між лізинговою компанією та компанією-постачальником, яка є виробником об'єкта лізингу, так і між лізингоотримувачем та компанією-постачальником. Залежно від обраного варіанта визначатимуться особливості взаємовідносин та склад пакета первинних документів щодо приймання–передачі об'єкта лізингу та переходу права власності. Все це, в свою чергу, вплине на систему облікового відображення об'єкта лізингу на рахунках бухгалтерського обліку лізингової компанії. Так, якщо договір укладений з лізинговою компанією, то даний об'єкт повинен бути відображений на балансі лізингової компанії й, відповідно, документи щодо приймання–передачі оформлюються між даними суб'єктами. У випадку, коли договір укладається між лізингоотримувачем та компанією-постачальником, в системі бухгалтерського обліку об'єкт лізингу відображається на позабалансових рахунках лізингової компанії, а підставою для здійснення бухгалтерських записів буде договір лізингу. Лізингоодержувач має щодо продавця майна усі права вимоги, що випливають із договору купівлі–продажу цього майна, зокрема щодо якості та комплектності майна, строків його передачі. Однак лізингоодержувач не має права припинити або змінювати дію договору купівлі–продажу (рис. 3);

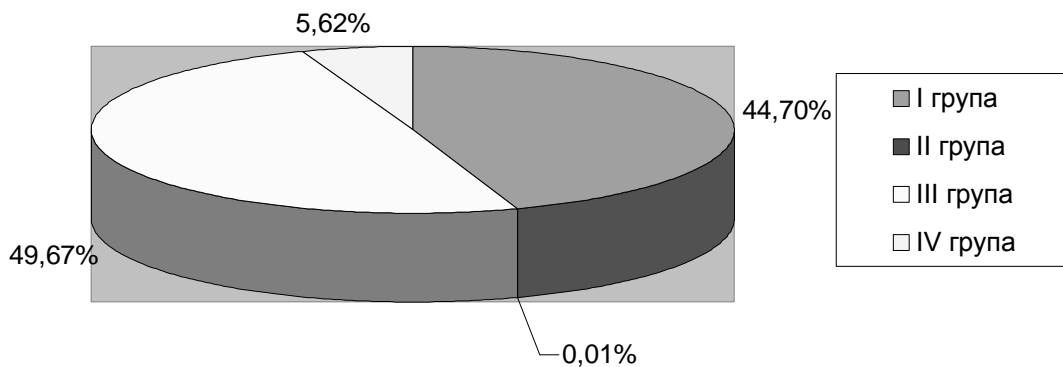

Рис. 3. Вартісний розподіл придбаних за 1 квартал 2013 р. об'єктів лізингу

- **договір позики** укладається між лізинговою компанією та банком або іншою фінансово-кредитною установою у випадку, якщо лізингова компанія не має достатньої кількості грошових коштів для придбання об'єкта лізингу. Відповідно до договору, банк перераховує компанії-постачальнику або лізинговій компанії відповідну суму грошових коштів. Залежно від обраного варіанта визначатимуться записи щодо отримання грошових коштів та заборгованості перед банком (рис. 4);

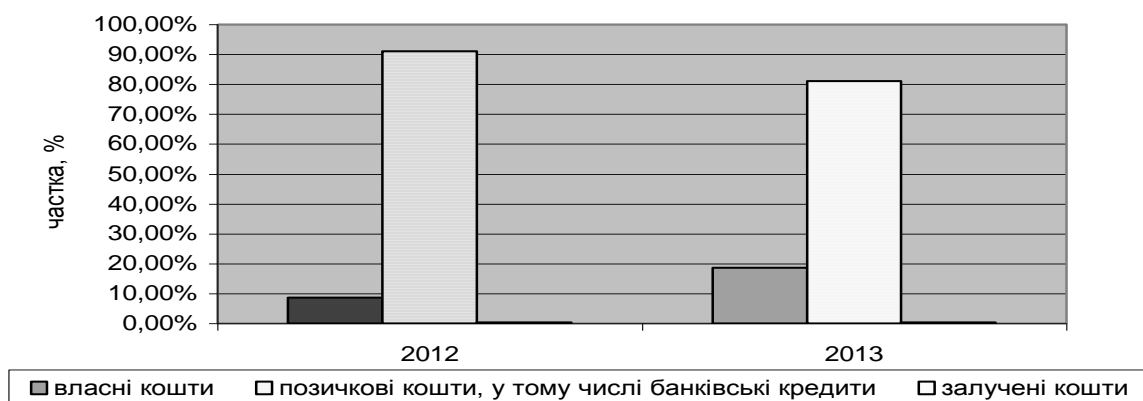

Рис. 4. Структура джерел фінансування лізингових операцій за 1-й квартал 2013 р.

- **договір лізингу** укладається між лізингодавцем – лізинговою компанією та лізингоотримувачем, в якому прописуються характеристики об'єкта лізингу та зазначається договір купівлі–продажу, відповідно до якого був придбаний об'єкт лізингу. Кожен із зазначених пунктів вимагає закріплення механізму їх дотримання в договорі лізингу. Лізингове зобов'язання являє складне з'єднання, з одного

боку, прав і обов'язків лізингодавця і лізингоодержувача, типових для інших орендних зобов'язань, а з іншого, деяких особливих прав і обов'язків сторін договору, пов'язаних зі специфікою саме фінансової оренди. Договір лізингу передбачає особливості дотримання прав та обов'язків лізингодавця та лізингоотримувача, які визначені чинним законодавством України (табл. 7).

Таблиця 7

Характеристика прав та обов'язків лізингової компанії та їх вплив на договірний процес

Характеристика	Вплив на договірний процес
1	2
Права	
Інвестувати на придбання предмета лізингу як власні, так і залучені та позичкові кошти	- укладення договорів з банками щодо надання кредиту для фінансування придбання об'єкта лізингу; - укладення договорів купівлі–продажу з виробниками об'єкта лізингу
Здійснювати перевірки дотримання лізингоодержувачем умов користування предметом лізингу та його утримання	- в договорі лізингу передбачаються положення щодо періодичності та обсягу перевірки використання об'єкта лізингу
Відмовитися від договору лізингу у випадках, передбачених договором лізингу або законом	- в договорі лізингу передбачаються ситуації, при яких розривається договір;
Вимагати розірвання договору та повернення предмета лізингу у передбачених законом та договором випадках	- в договорі передбачаються строки та порядок повернення об'єкта лізингу в разі розірвання договору
Стягнути з лізингоодержувача прострочену заборгованість у безспірному порядку на підставі виконавчого напису нотаріуса	- в договорі передбачаються умови та строки слати лізингових платежів, а також умови при яких вони можуть бути відстрочені або змінені
Вимагати від лізингоодержувача відшкодування збитків відповідно до закону та договору	- в договорі передбачаються умови використання об'єкта лізингу та його утримання в придатному до використання стані
Вимагати повернення предмету лізингу та виконання грошових зобов'язань за договором сублізингу безпосередньо йому в разі невиконання чи прострочення виконання грошових зобов'язань лізингоодержувачем за договором лізингу	- передбачаються умови передачі об'єкта лізингу в сублізинг та порядок сплати лізингових платежів та використання майна
Обов'язки	
У передбачені договором строки надати лізингоодержувачу предмет лізингу у стані, що відповідає його призначенню та умовам договору	- у договорі лізингу передбачається порядок передачі об'єкта лізингу та перевірка його стану
Попередити лізингоодержувача про відомі йому особливі властивості та недоліки предмета лізингу, що можуть становити небезпеку для життя, здоров'я, майна лізингоодержувача чи інших осіб або призводити до пошкодження самого предмета лізингу під час користування ним	- учасники лізингової угоди обумовлюють особливості використання об'єкта лізингу та визначають наслідки для учасників щодо недотримання умов використання

Закінчення табл. 7

1	2
Відповідно до умов договору своєчасно та у повному обсязі виконувати зобов'язання щодо утримання предмета лізингу	- в договорі передбачаються зобов'язання лізингової компанії, строки їх виконання та санкції щодо їх порушення
Відшкодувати лізингоодержувачу витрати на поліпшення предмета лізингу, на його утримання або усунення недоліків у порядку та випадках, передбачених законом та/або договором	- в договорі передбачається порядок здійснення ремонту та поліпшення об'єкта лізингу

- договір страхування укладається між лізингоотримувачем та страховою компанією щодо об'єкта лізингу. Зазвичай, укладення даного виду договору є вимогою лізингової компанії задля

страхування ризиків щодо знищення об'єкта лізингу. За такої умови операції, що впливають з даного договору, не відображаються в системі бухгалтерського обліку лізингової компанії, проте реквізити даного договору прописуються в договорі лізингу, а також відображаються в пакеті документів щодо лізингової угоди. В практиці діяльності лізингових компаній зустрічається ситуація, за якої договір страхування укладається між лізинговою компанією та страховою компанією. Як правило, такі договори укладаються при оперативному лізингу, рідко при фінансовому. В даному випадку, в системі бухгалтерського обліку лізингової компанії відображаються операції щодо заборгованості та сплати страхових платежів, вартість яких включається в структуру лізингових платежів, що сплачує лізингоотримувач;

- **договір про обслуговування** укладається між лізинговою компанією та лізингоотримувачем. Предметом даного договору можуть бути операції: з технічного супроводу об'єкта лізингу, надання консультацій щодо використання об'єкта лізингу, здійснення монтажу та налаштування або ремонту об'єкта лізингу, сервісні послуги. Крім того, між лізинговою компанією можуть укладатися й інші види договорів щодо надання окремих відплатних послуг. Предметами таких договорів можуть виступати: підготовка та навчання персоналу, надання консультаційних послуг та інші види робіт, що зазвичай залежать від специфіки та особливостей використання об'єкта лізингу та обсягу послуг, які може надати лізингова компанія.

На рисунку 5 наведена модель документальних фінансово-матеріальних та договірних потоків за умови, що лізингова компанія має достатньо фінансових ресурсів для придбання об'єкта лізингу.

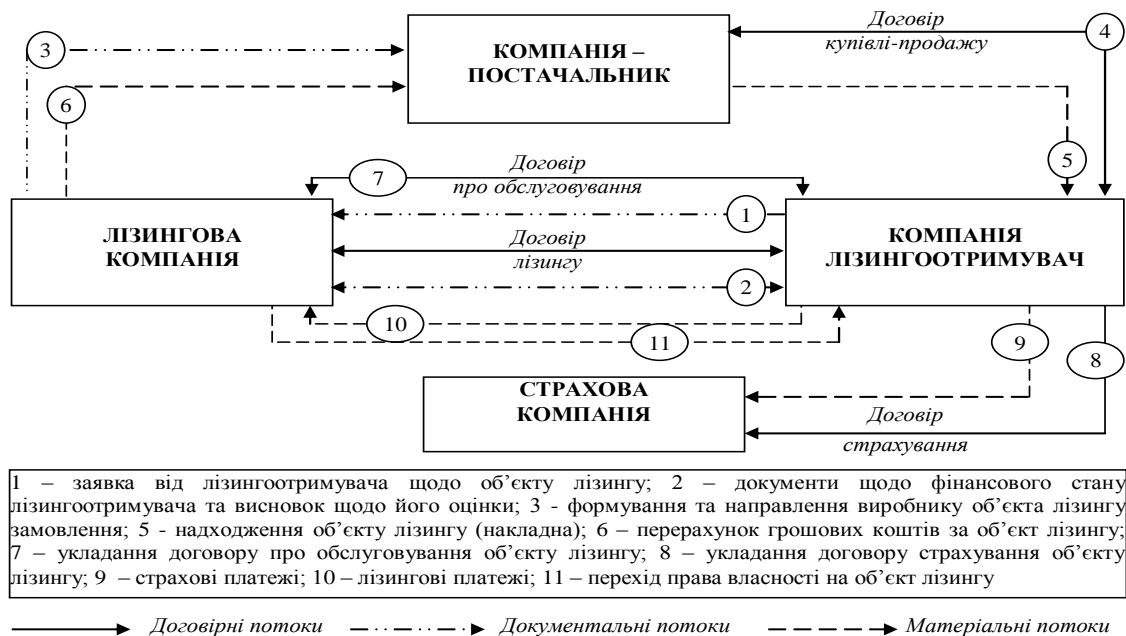

Рис. 5. Обґрунтування документальних та матеріально-грошових потоків лізингової угоди (варіант 2)

Зазначена модель є подібною до попередньої (рис. 5), проте в ній відсутні потоки щодо взаємовідносин між лізинговою компанією та банком щодо отримання позики для придбання об'єкта лізингу. В такому випадку, вплив на систему обліку лізингових операцій полягатиме в тому, що до складу лізингових платежів не включатимуться відсотки за отриманий кредит, що дозволяє лізинговій компанії зменшити вартість лізингової угоди. Зазвичай, лізингові компанії, що не використовують банківські кредити для придбання об'єкта лізингу, є найбільш конкурентоспроможні та фінансово стабільні, що збільшує попит на їх послуги. Всі інші види договорів та фінансово-матеріальні, договірні та документальні потоки будуть ідентичними до попередньої моделі.

У вітчизняній практиці існують випадки, коли лізингова компанія передає у лізинг об'єкти необоротних активів, які є її власністю. Дані випадки можуть стосуватися як оперативного, так і фінансового лізингу (рис. 6). Крім того, зазвичай такі об'єкти можуть бути вже вживаними. Практика передачі невживаного майна у лізинг, який є власністю лізингової компанії, характерна для лізингових компаній, які функціонують при компаніях виробників такого майна.

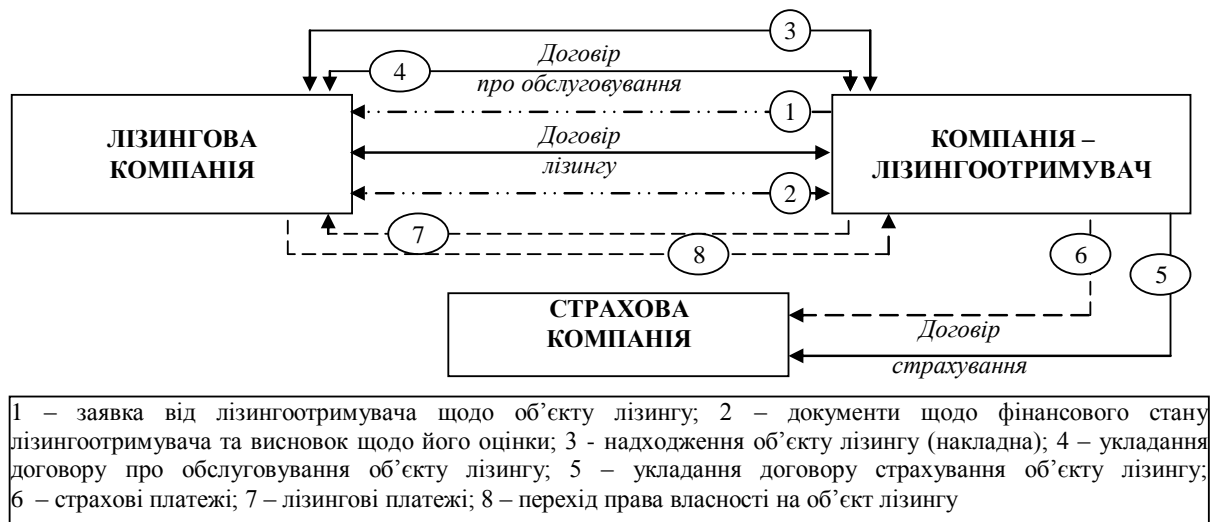

Рис. 6. Обґрунтування документальних та матеріально-грошових потоків лізингової угоди (варіант 3)

В зазначеному випадку система бухгалтерського обліку операцій щодо такої лізингової угоди матиме певні особливості, що стосуються складу операцій, зокрема в системі бухгалтерського обліку лізингової компанії відобразатимуться лише операції, що стосуються взаємовідносин між лізингодавцем та лізингоотримувачем. Відповідно до цього, така лізингова угода буде супроводжуватися укладенням таких договорів: договір лізингу, договір страхування, договір про обслуговування об'єкта лізингу.

Виходячи з викладеного вище, договірний процес та система бухгалтерського обліку лізингової компанії є взаємопов'язаними. Ефективність їх взаємозв'язку проявляється в зниженні ризиків, що виникають в ході лізингової угоди. Задля забезпечення результативності лізингової угоди та підвищення якості лізингового продукту, необхідним є обґрунтування напрямів внутрішньої регламентації бухгалтерського обліку в системі договірної угоди лізингової угоди. Так, зокрема пропонуємо в обліковій політиці лізингової компанії передбачати положення щодо регламентації:

- витрат, пов'язаних із договірним процесом, які відобразатимуться в складі адміністративних витрат лізингової компанії на окремому аналітичному рахунку за кожною окремою лізинговою угодою;

- робочий план рахунків, який передбачав би організацію аналітичного обліку за об'єктами, переданими в лізинг, за видами договорів, за видами зобов'язань (перед банками, перед постачальниками, перед страховими компаніями);

- собівартості лізингових послуг за окремими лізинговими угодами та порядком нарахування лізингових платежів. Зокрема, залежно від особливості лізингової угоди та складу її учасників, визначатиметься структура лізингового платежу;

- витрат на надання супутніх послуг. Супутні послуги можуть відобразатися як окремий вид платних послуг або як складова лізингової послуги. В другому випадку їх вартість включатиметься до лізингового платежу.

Таким чином, пропонуємо для цілей гармонізації договірної угоди лізингової угоди та облікового відображення лізингових операцій розробляти положення про договірну політику та облікову політику таким чином, щоб їх положення не суперечили одне одному. Зокрема положення, які потребують гармонізації, визначаються залежно від виду договору та виду операцій, яке наведено в таблиці 8.

Таблиця 8

Гармонізація договірної та облікової політики лізингових компаній

Вид договору	Операція	Об'єкт обліку
Договір лізингу	Передача майна в лізинг	- необоротні активи; - лізингові платежі; - дебіторська заборгованість
Договір купівлі-продажу	Придбання об'єкта лізингу	- необоротні активи; - заборгованість перед постачальником; - витрати на доставку
Кредитний договір	Отримання кредиту для	- грошові кошти;

	фінансування придбання об'єкта лізингу	- кредиторська заборгованість; - платежі за кредитом
Договір страхування	Операції зі страхування об'єкта лізингу	- страхові платежі
Договір обслуговування	Надання послуг з обслуговування	- вартість послуг; - дебіторська заборгованість

Кожен об'єкт бухгалтерського обліку буде регулюватися договірною політикою, а його відображення на рахунках – обліковою політикою лізингової компанії. Кожна лізингова компанія має сформувати порядок надання лізингових послуг за кожним окремим видом майна. Залежно від виду майна, визначатимуться особливості всіх наведених вище договорів, зокрема витрати на перевезення об'єкта лізингу, вид страхування та вартість страхових платежів, види послуг з обслуговування. Сформований порядок при його комп'ютеризації дозволить формувати в комп'ютеризованій інформаційній системі картку лізингової угоди, що слугуватиме для бухгалтера основою для відображення окремих видів операцій, а також формування структури лізингових платежів.

Таким чином, нами обґрунтовано місце договору в регулюванні лізингових відносин та його вплив на систему відображення лізингових операцій. Крім того, розроблені моделі лізингових угод на основі руху фінансово-матеріальних та документальних потоків, що дає можливість ідентифікувати особливі об'єкти бухгалтерського обліку лізингових операцій.

Висновки. З метою обґрунтування напрямів організації та методики бухгалтерського обліку лізингових операцій в роботі розроблено багатоваріативний механізм лізингової угоди, який передбачає виявлення сукупності договорів, пов'язаних з лізингом, ідентифікації матеріальних, фінансових та документальних потоків, які обумовлюють особливості облікового відображення лізингових операцій. Запропоновано для цілей гармонізації договірної угоди та облікового відображення лізингових операцій розробляти положення про договірну політику та облікову політику таким чином, щоб їх положення не суперечили одне одному. Кожен об'єкт бухгалтерського обліку буде регулюватися договірною політикою, а його відображення на рахунках – обліковою політикою лізингової компанії. Обґрунтовано, що кожна лізингова компанія має сформувати порядок надання лізингових послуг за кожним окремим видом майна. Залежно від виду майна, визначатимуться особливості всіх договорів, зокрема витрати на перевезення об'єкта лізингу, вид страхування та вартість страхових платежів, види послуг з обслуговування.

Список використаної літератури:

1. *Киркоров А.Н.* Управление финансами лизинговой компании / *А.Н. Киркоров.* – М. : Альфа-Пресс, 2006. — 164 с.
2. *Слободяник Б.Ю.* Проблеми обліку основної діяльності лізингових компаній / *Б.Ю. Слободяник, Ю.О. Хоменко* // Вісник Університету банківської справи НБУ. – 2009. – № 3 (6). – С. 155–158.

КЛИМЕНКО Ігор Віталійович – здобувач кафедри обліку і аудиту Житомирського державного технологічного університету.

Наукові інтереси:

- бухгалтерський облік транспортних послуг;
- бухгалтерський облік лізингових операцій.

НИКОЛАЄВА Світлана Петрівна – здобувач кафедри обліку і аудиту Житомирського державного технологічного університету.

Наукові інтереси:

- бухгалтерський облік діяльності лізингових компаній.

Стаття надійшла до редакції 12.11.2013